

KVARTERET KOPPARDOSAN I SIGTUNA

Arkeologisk förundersökning i kvarteret Koppardosan,
Sigtuna kommun och socken, Stockholms län

Arkeologisk förundersökning i form av schaktningsövervakning

Rapporter från Arkeologikonsult 2015:2963

TOVE BJÖRK

ARKEOLOGIKONSULT
Optimusvägen 14
194 34 Upplands Väsby
Tel: 08-590 840 41

www.arkeologikonsult.se

OMSLAGSBILD: Strandvägen 38B. Foto från öst.

ALLMÄNT KARTMATERIAL: © Lantmäteriet Dnr: 50007066_140003

© Arkeologikonsult 2015

KVARTERET KOPPARDOSAN I SIGTUNA

Arkeologisk förundersökning i kvarteret Koppardosan,
Sigtuna kommun och socken, Stockholms län

TOVE BJÖRK

Arkeologisk förundersökning i form av schaktningsövervakning

Rapporter från Arkeologikonsult 2015:2963

SAMMANFATTNING

Under tre dagar i oktober 2015 genomförde Arkeologikonsult en schaktningsövervakning i kvarteret Koppardosan i Sigtuna socken och kommun, Stockholms län. Anledningen var att bostadsrättsföreningen Koppardosan 4 skulle uppdatera elledningssystemet.

I samband med schaktningsarbetet framkom partier med opåverkade kulturlager, en möjlig kajkant, syllstenar och en härd.

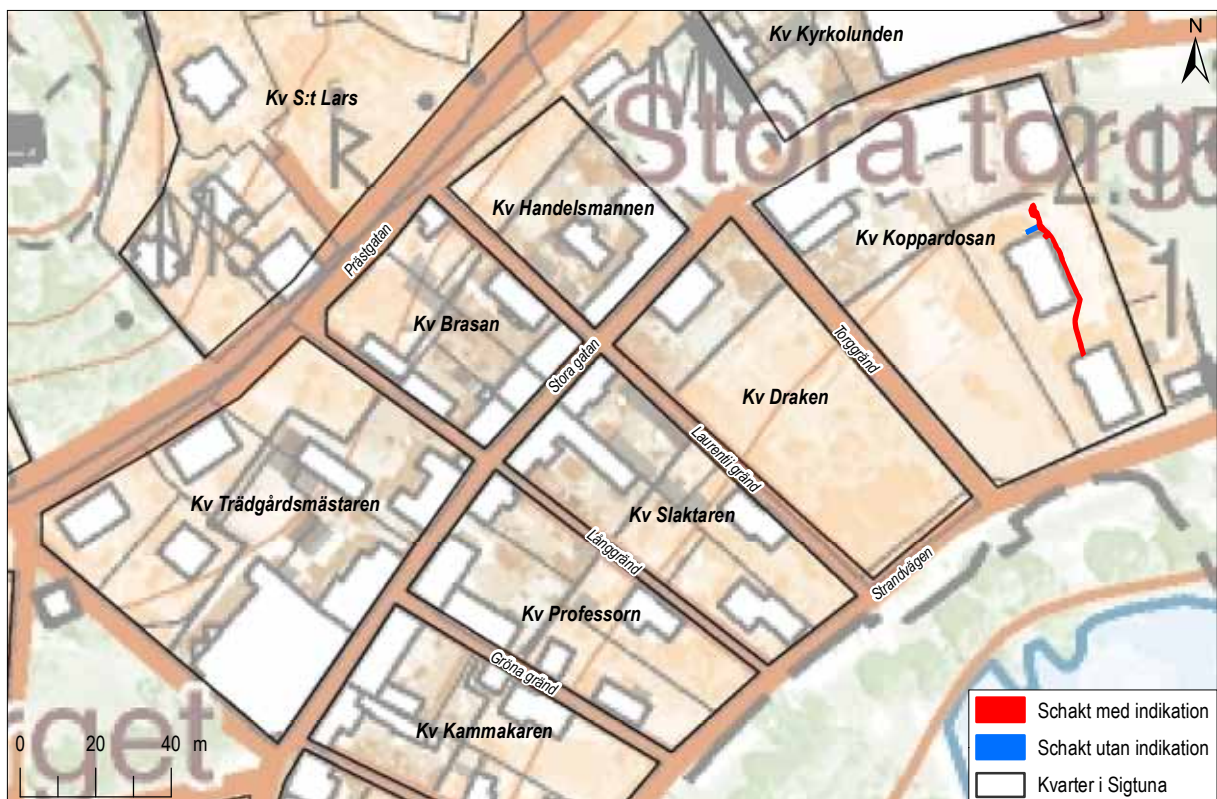
Lämningarna mättes in, fotograferades och beskrevs, men inga anläggningar togs bort.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

SAMMANFATTNING	4
BAKGRUND OCH SYFTE	7
TOPOGRAFI OCH FORNLÄMNINGSMILJÖ	7
TIDIGARE UNDERSÖKNINGAR.....	7
UTFÖRANDE	8
RESULTAT	8
Konstruktioner	8
Lager.....	10
LOKALENS POTENTIAL	12
REFERENSER.....	14
Litteratur	14
Otryckta källor	14
TEKNISKA OCH ADMINISTRATIVA UPPGIFTER	15
BILAGOR	16
Bilaga 1. Fyndtabell	16

Figur 1. Undersökningsområdet inom fornlämning Sigtuna 195:1 markerat på Terrängkartan, skala 1:50 000.

Figur 2. Förundersökningen gjordes inom kvarteret Koppardosan. Förundersökningsschakt och kvarteren i Sigtuna markerade på Fastighetskartan, skala 1:2 000.

BAKGRUND OCH SYFTE

Arkeologikonsult har på uppdrag av Länsstyrelsen i Stockholms län genomfört en arkeologisk schaktningsövervakning inom fornlämning Sigtuna 195:1 (figur 1) med anledning av att bostadsrättsföreningen Koppardosan 4 skulle uppdatera sitt elnät samt anlägga en ny elcentral (Lst beteckning

43111–31075–2015). Fornlämningen utgörs av Sigtunas medeltida kulturlager. Syftet med uppdraget var att övervaka schaktningsarbetet så att inga fornlämningar i form av till exempel orörda kulturlager och konstruktioner som murar eller gravar kom till skada.

TOPOGRAFI OCH FORNLÄMNINGSMILJÖ

Arkeologiska undersökningar har visat att Sigtuna anlades i slutet av 900-talet. Utifrån dendrokronologiska dateringar av gammalt virke har man funnit att detta skett närmare bestämt omkring 980 e.Kr. (Tesch 1990:30). Stadens belägenhet vid Mälaren med ett öppet sjöfrontsläge mot syd, utan några holmar eller öar framför inloppet, visar att Sigtuna låg tämligen oskyddat mot vågor och vind. Något som sannolikt inte gynnade sjöfarten.

Gatumönstret från den allra första bebyggelsen, med tomter på båda sidor av Stora gatan, har präglat stadskärnans struktur ända fram till idag. De senvikingatida/tidigmedeltida tomterna längs med Stora gatan

hade en tomtbredd på 7–8 meter och var drygt 30 meter långa. Tomternas struktur förefaller, utifrån tidigare undersökningar från kvarteret Trädgårdsmästaren och kvarteret Koppardosan (figur 2), vara ungefär densamma med 3–4 stadsgårdar där varje byggnad hade en specifik funktion. Tomtstrukturen har indelats i fyra zoner. Byggnader närmast Stora gatan (zon 1) utgjordes av bodar där hantverksaktiviteter bedrevs alternativt handel. Bakom detta stod förvaringshus (zon 2) och därefter kök (zon 3). Längst bak på tomtens fanns en hallbyggnad (zon 4). Stadens rumsliga fördelning och tomtstrukturer vet vi en hel del om idag. Något mindre upplysta är vi om hur sjösidan med hamnen kan ha sett ut och fungerat.

TIDIGARE UNDERSÖKNINGAR

Det har tidigare genomförts flera arkeologiska undersökningar i kvarteret Koppardosan. I samband med byggnationen av nuvarande fastigheter i kvarteret Koppardosan 4 utfördes år 1950 en antikvarisk kontroll. Emellertid ansåg man då att inga kulturlager fanns där husen skulle byggas. Man beskrev påträffade lager som ”senare påförd fyllningsjord” vilka kunde tänkas innehålla eventuella artefakter. Någon mer utförlig undersökning ansågs därför inte nödvändig. Schaktningsarbetet som föregick byggandet

ledde till att stora delar av kulturlagren i kvarteret försvann och med det sannolikt stora mängder information. Senare undersökningar (1985, 1995 och 2004) har visat att det framförallt i de norra delarna finns kulturlager som är uppemot 0,7 meter tjocka (Wikström 2004). Det förefaller emellertid som om kulturlagren i kvarteret Koppardosan varierar relativt kraftigt, från 2 meter i kvarterets nordvästra del till betydligt tunnare mot öst (Ibid 2004).

Så sent som 2014 undersöktes åter delar av kvarteret Koppardosan 4 med anledning av att bostadsrättsföreningen skulle schakta runt södra fastigheten för fuktisolering samt riva en källartrappa. Ett L-format schakt grävdes intill husfasaden och i profilväggen påträffades syllstenar tillhörande ett tidigmedeltida hus samt även syllstenar tillhörande yngre hus (Ros 2014).

I kvarteret Koppardosan 2 har det påträffats högmedeltida kulturlager och i Koppardosan 3 har delar av en härd undersökts. Härden tolkades representera det tredje huset inom stadsgården från Stora gatan sett, vilket motsvarar ”köket” i zon 3. Även lämningar efter hus har påträffats i Koppardosan 3. Fynden visar på en datering till 1000–1100-tal.

UTFÖRANDE

Fältarbetet utfördes av en arkeolog under tre dagar; 27–29 oktober 2015. Undersökningsområdet är beläget på södra sidan av Stora gatan cirka 30 meter från Mälarens strandkant, på mellan 3,7–5,0 meter över havet. Totalt grävdes två schakt där den sammanlagda längden blev cirka 45 meter.

Till schaktgrävningen användes en två-tons bandburen grävmaskin som var särskilt lämplig för denna typ av arbete inom ett begränsat utrymme. Samtliga inmätningar gjordes med GPS med nätverks-RTK med en standardavvikelse på cirka 0,02 meter i öppen terräng. Samtliga schakt och konstruktioner beskrevs samt fotograferades. En profilritning i skala 1:20 upprättades längs med hela schaktet, med undantag området i söder som var stört. De första 5,5 metrarna i norra delen ritades

mot väst då mer kulturlager fanns bevarade på den sidan. Resterande del av schakt 1 ritades mot öst av samma orsak.

Arbetet inleddes med schaktning i norra delen på en gräsmatta alldeles intill en parkering där man planerade att sätta in ett elskåp. För elskåpet behövde man schakta till cirka 0,8 meters djup, och för elkabeln till cirka 0,6 meters djup.

Redan på cirka 0,3 meters djup i schakt 1 påträffades en större stenpackning vilket ledde till att schaktet utvidgades cirka en meter mot väst. Stenpackningen fortsatte mot väst vilket ledde till att platsen för elskåpet flyttades till ett nytt ställe och ett mindre anslutande schakt (schakt 2) grävdes framför en källartrappa dit elskåpet omdirigerades.

RESULTAT

Schaktens totala längd blev cirka 45 meter och i snitt 0,6 meter breda. Främst i norra delen av schakt 1 påträffades en hel del sten som tillsammans bildade ett par konstruktioner. I de södra delarna av schaktet fanns främst spår av störningar från tidigare markarbeten. Djup för schakt 1 blev cirka 0,6 meter.

I schakt 2 påträffades inga anläggningar eller opåverkade kulturlager. Lagren var störda från tidigare grävningssarbeten i samband med schaktning för en källartrappa. Djup för schakt 2 blev cirka 0,8 meter.

Konstruktioner

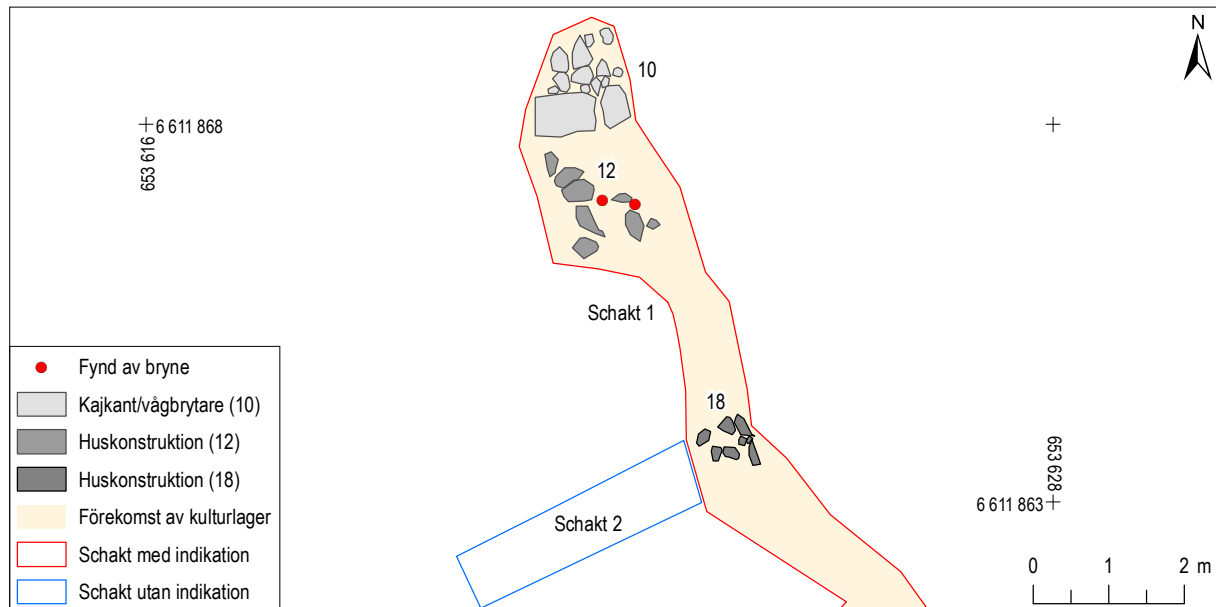
I norra delen av schakt 1 (figur 3), på cirka 0,3 meters djup, påträffades en stenkonstruktion (konstruktion 10). Denna utgjordes av två större flata

stenar liggandes i östvästlig riktning (figur 4). Stenarna var cirka 0,8 x 0,5 meter stora, och tjockleken cirka 0,45 meter. Norr om dessa låg flera något mindre samt rundade stenar. Stenarna var i storlek 0,3 x 0,2 meter.

Nivån för konstruktion 10 som ligger på cirka 4,5 meter över havet, konstruktionens utseende samt att den ligger i östvästlig riktning följande Mälarens strandlinje gör att det inte är alldeles otänkbart att den utgörs av en möjlig kajkant eller vågbrytare. Det har tidigare påträffats liknande stenkonstruktioner i Sigtuna i samband med olika arkeologiska undersökningar. I Gröna gränd påträffades en cirka 15 meter lång stensatt yta som låg längsgående med vattnet på en nivå av cirka 4–3,5 meter över havet. Konstruktionen avslutades med en kantkedja

mot sjösidan. I kvarteret Professorn 2 har ytterligare en stenkonstruktion påträffats, liggande i östvästlig riktning på nivån 3,5 meter över havet (Edberg 2012). I kvarteret Draken 1 har det också hittats en stenkoncentration i botten av ett schakt. Enligt rapporten tolkades stenkoncentrationen vara störd (Sa-

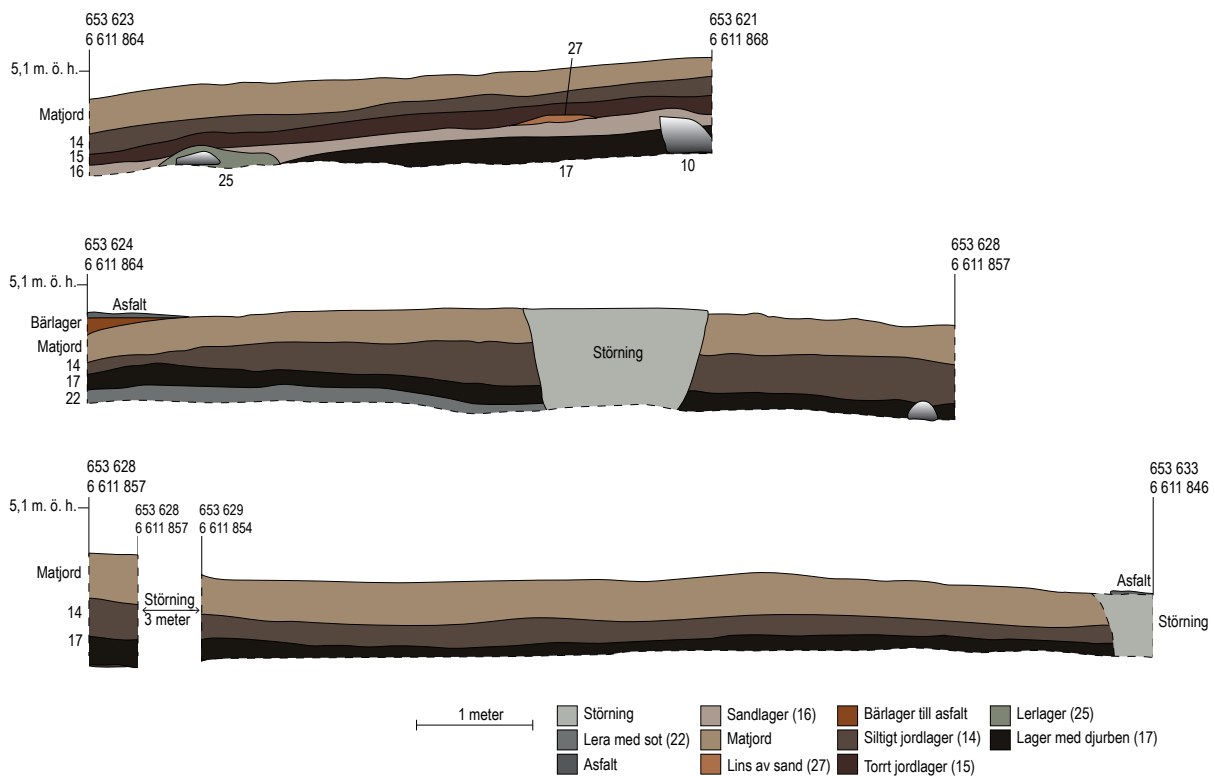
vonen 2002). Om störningen betyder att stenar från en annan plats grävts ned på platsen eller om en äldre konstruktion störts i senare tid resoneras det inte kring i rapporten. Inga uppgifter om storlek eller form på stenar, stenkoncentrationens uppbyggnad, schaktdjup eller bilder finns heller med i rapporten.

Figur 3. Påträffade konstruktioner, kulturlager och fynd i förundersökningsområdets norra del, skala 1:100.

Figur 4. Konstruktion 10. Foto från syd.

Figur 5. Profilritning i schakt 1. Överst: sektion 1, sedd från öster. Mitt: sektion 2, sedd från väster. Nedre: sektion 3, sedd från väster. Profilritningen bör ses i relation med figur 7 sid 11.

Utifrån en muntlig beskrivning om stenkoncentrationen av Johan Runer (2015-11-03), som deltog i schaktningsövervakningen i kvarteret Draken 1, är det rimligt att anläggningen i Koppardosan 4 kan utgöra en kajkonstruktion.

Söder om konstruktion 10 intill schaktkantens västra sida låg fem kantiga stenar på rad i nordsydlig riktning med flat sida uppåt samt ytterligare ett par stenar öster om dessa (konstruktion 12). Konstruktion 12 påträffades cirka 0,2–0,3 meter djupare ner än konstruktion 10. Stenstorleken var cirka 0,3 x 0,2 meter (figur 6).

Ytterligare någon meter söder om konstruktion 12 påträffades flera mindre samt skärviga stenar som utgjorde en något spretig cirkelformad formation (konstruktion 18). Stenstorlek på dessa var cirka 0,1 x 0,1 meter.

Både konstruktion 12 och 18 låg i lager 17. Schaktbredd samt djup för önskat arbete var nådd och ingen vidgning av schaktet på denna plats föreföll nödvändig. Konstruktionerna 12 och 18 har utifrån vad som varit synligt tolkats utgöra rester efter någon

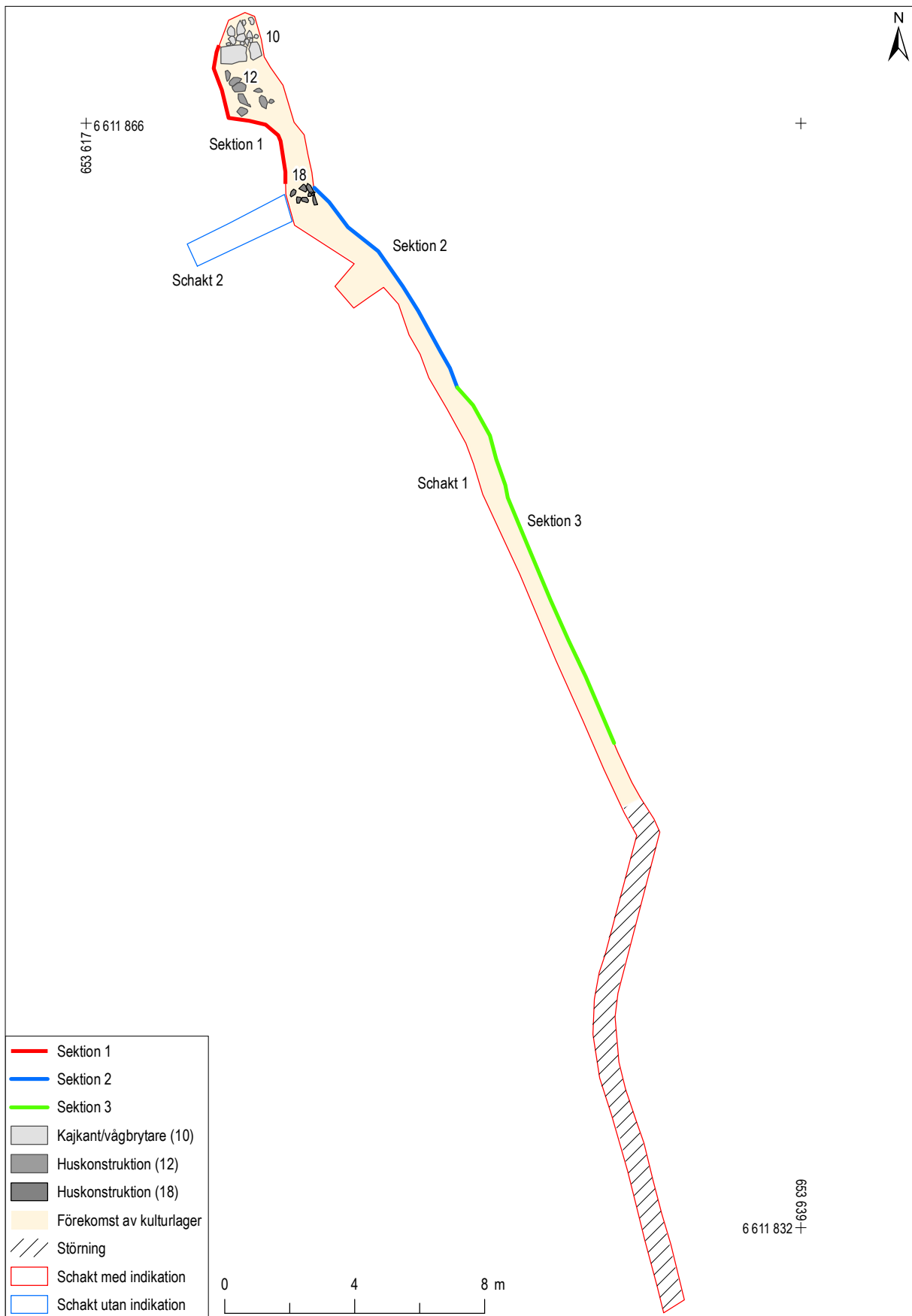

Figur 6. Konstruktion 12. Foto från väst.

form av möjlig huskonstruktion. Konstruktion 12 är sannolikt en del av en syllstensrad och konstruktion 18 kan tolkas vara rester efter en härd.

Lager

Främst i de norra delarna av schakt 1 påträffades flera orörda kulturlager som dokumenterades. Överst fanns ett cirka 0,25 meter tjockt matjordställe och därunder ett 0,2 meter tjockt omrört mörkbrunt, siltigt jordlager som innehöll främst tegelfragment, glas och lite djurben (lager 14). Under lager 14 fanns

Figur 7. Påträffade konstruktioner och kulturlager samt läge för profilritningar, skala 1:175.

ett cirka 0,1 meter tjockt, mörkbrunt och torrt jordlager (lager 15), vilket innehöll sot och kol. Under detta fanns ett i snitt cirka 0,1 meter tjockt, gråbeige och lerigt sandlager (lager 16). I botten påträffades slutligen ett mörkbrunt och kletigt lager (lager 17) som innehöll mycket djurben och vars djup är okänt då önskat schaktdjup var nått. Två brynen påträffades i lager 17 (fnr 17:444:1 och 17:445:1). Ett av brynen hade tydliga slipmärken på två sidor (figur 8, bilaga 1).

Cirka 4 meter längre mot söder i schakt 1 påträffades ett gråfärgat och grynigt lerlager (lager 25) vars tjocklek också är okänd.

Nivån för lager och konstruktioner i den mer intressanta norra delen av schakt 1 ligger på mellan 4–5 meter över havet. Björn Ambrosiani menar att Mälarens nivå en bit in i 1000-talet legat på cirka 5 meter över havet i Sigtuna. Den påföljande landhöjningen följdes emellanåt av transgressioner under 1100-talet och in i 1200-talet (Ambrosiani 1982). Det är viktigt att tillägga att landhöjning och transgressioner inte skett linjärt. De olika fenomenen har störts av periodiska vattenståndshöjningar som har tvättat ur lågt liggande kulturlager och spolat in bottenmaterial (Ibid 1982).

Lager 16 i lagersekvensen (gråbeige och lerig sand) utgör sannolikt ett sådant transgressionslager som anlagts ovanpå det äldre kulturlagret (lager 17).

Figur 8. Två brynen påträffades i lager 17. Överst i bild: bryne med fnr 17:445:1. Nederst i bild: bryne med fnr 17:444:1.

LOKALENS POTENTIAL

När det gäller Sigtuna och den arkeologiska forskningen har engagemanget främst riktats mot frågor kring gatumönstret och den allra första bebyggelsen, med tomter på båda sidor av Stora gatan och hur detta präglat stadskärnans struktur ända fram till idag. Mindre fokus har lagts på hamnområdet med eventuella kajkonstruktioner, och inga tydliga hamnanordningar har påträffats.

Naturligtvis fanns i Sigtuna en fungerande hamn för vikingatida flytetyg. Det som satte ramarna för vilken typ av hamn man kunde ha samt vilken storlek båtarna hade var vattendjupet. Undervattenskartering som utförts i vattnet utanför Sigtunas medeltida stadsområde visar på ett långgrunt inlopp (Edberg 2012). Ett grunt inlopp tillåter inte större, djupgående båtar.

I samband med byggandet av hamn- och ångbåtsbryggan i slutet av 1800-talet utfördes muddringsarbeten. Det är inte osannolikt att stora eller mindre delar av en hamnkonstruktion då grävdes bort (Wikström 2010–2011).

I samband med den aktuella schaktningsövervakningen framkom i norra delen av schakt 1 stenkonstruktioner som kan vara del av en hamnkonstruktion. Detta med avseende på dels den nivå de påträffades (cirka 5 meter över havet), dels att det på flera andra platser i Sigtuna påträffats avlånga stenkoncentrationer i östvästlig riktning på mellan 3,5–5 meter över havet. Samtliga anläggningar

har sannolikt inte utgjort en sammanhängande konstruktion. Utifrån beskrivningarna av de olika anläggningarna, samt med beaktande av hur topografin ser ut i Sigtuna med fluktuerande strandnivå, så utgör de snarare flera olika anläggningar. Dessa har byggts i olika omgångar och bättrats på, men funktionen kan ha varit densamma, d.v.s. funktionen av kajkant eller vågbrytare. Ett argument som stödjer kajkantsteorin kan ses i gatumönstret som funnits sedan Sigtunas första bebyggelse. Tomterna var sannolikt privata och all byggnation av hus och bodar inom en tomt utfördes av de boende. Detta gäller även eventuella kajkanter vilket skulle ha resulterat i varierande utseenden på dessa.

REFERENSER

Litteratur

- AMBROSIANI, B. 1982. *Mälarstäderna och landhöjningen*. Bebyggelsehistorisk tidskrift nr 3. 1982.
- EDBERG, R. 2012. *Marinarkeologi under jorden. Aspekter på sjöfart, båtbygge och hamnförhållanden i Sigtuna under vikingatid tidig medeltid*. Situne Dei 2012. Sigtuna Museum.
- ROS, J. 2014. *Medeltida kulturlager i Koppardosan 4. Strandnära stadsbebyggelse*. Arkeologisk förundersökning. Stiftelsen Kulturmiljövård Rapport 2014:79.
- SAVONEN, J. 2002. *Kv. Draken 1*. Antikvarisk kontroll. Sigtuna Museer. Arkeologisk rapport 2002:3
- TESCH, S. 1990. Stad och stadsplan. *Makt och människor i kungens Sigtuna*. Sigtunagrävningen 1988-1990. Sigtuna.
- WIKSTRÖM, A. 2004. *Koppardosan 4*. Meddelanden och rapporter från Sigtuna Museum nr 18. Sigtuna.
- WIKSTRÖM, A. 2010-2011. *Hamnen Sigtuna, Uppland 2010-2011*. Rapport Arkeologisk förundersökning (schaktövervakning). Sigtuna Museers uppdragsverksamhet.

Otryckta källor

Fornminnesregistret (FMIS)

Johan Runer fil.dr. (2015-11-03, muntligt meddelande)

TEKNISKA OCH ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Arkeologikonsults projektnummer:	2015:2963
Länsstyrelsens diarienummer:	43111–31075–2015
Länsstyrelsens beslutsdatum:	2015-10-12
Uppdragsgivare:	Bostadsrättsföreningen Koppardosan 4
Län:	Stockholm
Socken:	Sigtuna
Kommun:	Sigtuna
Fastighet:	Koppardosan 4
Koordinatsystem:	SWEREF99 TM
Höjdsystem:	RH00
Typ av underökning:	Förundersökning i form av schaktningsövervakning
Utförandetid fältarbete:	27–29 oktober 2015
Projektledare och rapportansvarig:	Tove Björk
Fältarkeologer:	Tove Björk
Planer och layout:	Ida Söderström
Kvalitetssäkring:	Cecilia Lindblom
Fynd:	Två brynen (fnr 17:444:1, 17:445:1). Fynden förvaras hos Arkeologikonsult i väntan på beslut om fyndfördelning.

BILAGA 1. FYNDTABELL

Fyndnr	Objekt	Material	Antal	X-koordinat	Y-koordinat	Höjdvärde	Vikt (g)	Kommentar
17:444:1	Bryne	Skiffer	1	653 622	6 611 866	4,4	221,3	Slipspår
17:445:1	Bryne	Skiffer	1	653 622	6 611 866	4,3	65,6	-

Rapporter från Arkeologikonsult 2015:2963